

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tanja Jarc

Vpliv španske kolonizacije na družbeno ureditev v Peruju v 16. stoletju

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tanja Jarc

Mentor: doc. dr. Jože Vogrinc
Mentor: izr. prof. dr. Vladimir Prebilič

Vpliv španske kolonizacije na družbeno ureditev v Peruju v 16. stoletju

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Diplomsko delo z naslovom
Vpliv španske kolonizacije na
družbeno ureditev v Peruju v 16.
stoletju, je izdelano s soglasjem obeh
fakultet in urejeno po pravilniku
matične fakultete.

Vpliv španske kolonizacije na družbeno ureditev v Peruju v 16. stoletju

Leta 1492 je Krištof Kolumb odkril neznano celino in povzročil revolucijo v človekovem razumevanju planeta.

Tema diplomskega dela je špansko osvajanje Inkovskega imperija, cilj pa predstaviti potek osvajanja, obe strani in posledice španskega osvajanja na družbeno ureditev v Inkovskem imperiju.

V prvem poglavju je predstavljen metodološko-hipotetični okvir z vprašanji, na katera se navezuje diplomsko delo. Spisek uporabljene metodologije in definicije pojmov sledijo v nadaljevanju. V drugem poglavju je opis obeh imperijev pred prihodom Špancev v Peru. Predstavljena je kronologija dogodkov, ki so prispevali k španski odpravi v Novi svet in Inkovski širitvi po ozemlju Peruja. Tretje poglavje zajema organiziranost španskih konkvistadorjev in Atahualpovega imperija. Četrto poglavje govori o ciljih in strategijah nasprotnikov – predstavljeni so motivi konkvistadorjev ter njihova strategija in cilji. Podobno je predstavljena tudi inkovska stran. Peto poglavje je namenjeno natančnejšemu prikazu vojaške organizacije obeh sil, orožja, organiziranosti vojske in uporabljene taktike. Poleg tega je v tem poglavju še analiza zmogljivosti obeh nasprotnikov. Šesto poglavje predstavlja potek osvajanja od prvega stika med Španci in Inki do zadnje bitke ter smrti zadnjega Inka. Nanj se navezuje tudi zadnje poglavje, kjer je predstavljen vpliv evropskih bolezní na potek osvajanja. V sklepu sta povzetek naloge in analiza hipotez.

Ključne besede: Inki, osvajanje Južne Amerike, Pizarro.

Influence of Colonisation on Social System in 16th Century Peru

In 1492 Christopher Columbus discovered an unknown continent and caused a revolution in the human understanding of the planet.

The final thesis deals with the Spanish conquest of the Inca empire, with the purpose of presenting the course of the conquest, both sides and the consequences of the Spanish conquest in the social order of the Inca empire.

The first chapter gives a methodological hypothetical framework and presents all issues that the thesis speaks about. This is followed by a list of the employed methodology and definitions of notions. The second chapter describes the two empires before the arrival of the Spanish in Peru and gives a chronology of events that contributed to the Spanish expedition to the New World and the Inca expansion in the Peruvian territory. The third chapter describes the organisation of the Spanish conquistadors and Atahualpa's empire. The fourth chapter speaks about the strategy and goals of the two sides: the motives, strategy and goals of the conquistadors and those of the Inca. The fifth chapter is reserved for a detailed presentation of the military organisation of the two forces, their weapons, army structure and tactics employed. The chapter also features an analysis of the capacities of the two adversaries. The sixth chapter outlines the course of the conquest from the first contact between the Spanish and the Inca to the final battle and death of the last Inca. The last chapter is connected with the sixth and speaks about the influence of European diseases on the progress of the conquest. The thesis ends with a summary and an analysis of the hypotheses.

Keywords: Inca, conquest of Southern America, Pizarro.

Kazalo

1	Uvod	7
2	Metodološko-hipotetični okvir	8
2.1	Cilji in namen naloge	8
2.2	Vprašanja	8
2.2.1	vprašanje	8
2.2.2	vprašanje	8
2.3	Uporabljena metodologija	9
2.4	Temeljni pojmi	9
3	Dogajanje pred prihodom Špancev v Peru	11
3.1	Inki	11
3.2	Španci	12
4	Organizacija nasprotnikov	15
4.1	Inki	15
4.2	Španci	17
4.3	Francisco Pizarro	19
4.4	Diego de Almagro	20
5	Strategije in cilji obeh nasprotnikov	22
5.1	Inki	22
5.2	Španci	24
6	Vojaška taktika	27
6.1	Inki	27
6.1.1	Orožje za bližinski boj	27
6.1.2	Orožje za boj na daljavo	27
6.1.3	Vojska in taktika	28
6.2	Španci	29
6.2.1	Orožje španskih konkvistadorjev za boj iz bližine	29
6.2.2	Orožje za boj na daljavo	30
6.2.3	Orožje konjenice	30
6.2.4	Vojska in taktika	30
6.3	Prednosti in slabosti nasprotnikov v spopadu in bojevanju	31
7	Potek osvajanja	33
8	Vloga evropskih bolezní	40

9 Sklep	41
10 Literatura	42

1 Uvod

Z odkritjem Novega sveta leta 1492 je prišlo do stika med kulturami, ki so bile – po tehnološki in civilizacijski plati – na različnih razvojnih stopnjah in različnih razvojnih smereh. Samo odkritje predstavlja prelomnico v človekovem raziskovanju svojega okolja, kajti bilo je prvič, da se je stara celina znašla pred povsem neznano kontinentalno maso, ki jo je lahko izrabila za svoj razvoj.

Namen diplomskega dela je prikazati potek kolonizacije in izrabljanja Novega sveta – posebej ozemlja pod nadzorom Inkovskega imperija. Prikazala bom oba glavna akterja dogodkov, ki so za vedno spremenili zgodovino; predstavila organizacijo in kulturo Inkovskega imperija in španskih kolonizatorjev konkvistadorjev, potek odkrivanja in osvajanja inkovskega ozemlja ter težave, s katerimi sta se obe strani srečevali pri kolonizaciji. Poleg tega bom predstavila družbene, socialne in kulturne spremembe, ki so nastale med in po sami španski kolonizaciji.

Temo diplomskega dela sem si izbrala zato, ker me zanimata interakcija med kulturami na različnih stopnjah in posledice teh interakcij, kadar je ena izmed strani tehnološko razvitejša. Primer španske kolonizacije Inkovskega imperija je tipičen primer, kaj se zgodi, če agresivna tehnološko bolj razvita kultura vdre na območje agresivne tehnološko manj razvite kulture.

2 Metodološko-hipotetični okvir

2.1 Cilji in namen naloge

Predstavila bom špansko kolonizacijo Inkovskega imperija v 16. stoletju. Časovno obdobje omejujeta prvi stik španske odprave in Inkovskega imperija ter konec kolonizacije Inkovskega imperija z uničenjem njihovega imperija kot državne tvorbe.

Namen diplomskega dela je predstaviti potek in pomembne dogodke v tem časovnem obdobju, glavne akterje v kolonizaciji ter družbene spremembe v Inkovskem imperiju.

2.2 Vprašanja

2.2.1 vprašanje

Klasična predstava o osvajanju Inkovskega imperija pripisuje vse zasluge za špansko zmago njihovim konkvistadorjem. Ali obstajajo dokazi za domnevo, da ta predstava ni pravilna?

2.2.2 vprašanje

Uradni zapisi predstavljajo osvajanje Inkovskega imperija kot špansko vojaško kampanjo. Ali sta bili španska vojaška tehnologija in taktika odločilnega pomena za špansko zmago?

2.3 Uporabljena metodologija

Diplomsko delo bo temeljilo predvsem na analizi sekundarnih virov. Metodo analize vsebine virov bom uporabila za oris kolonizacije, predstavitev akterjev in oris sprememb v družbeni ureditvi Inkovskega imperija. Z deskriptivno metodo bom definirala temeljne pojme, ki so potrebni za razumevanje.

2.4 Temeljni pojmi

Inkovski imperij je obsegal območje na ozemlju današnjega Ekvadorja, Peruja zahodne in osrednje Bolivije, severozahodne Argentine, severnega in osrednjega Čila ter južne Kolumbije. Raztezal se je po območju Andov na zahodni obali Južne Amerike.

Administrativno, politično in vojaško središče je bil Cuzco, v katerem so prebivali tudi vladarji imperija. Največji obseg je imel med vladavino kralja Huayna Capaca (1493–1528).

Konkvistadorji so bili predstavniki španske in portugalske krone, ki so v njunem imenu osvajali novo odkrito celino Južno Ameriko. Ti osvajalci so bili večinoma vojaki, pustolovci in raziskovalci, ki so v novo odkriti celini videli priložnost za bogatenje, iskanje slave in višanje družbenega položaja.

Odprave so vodili vojaki in izkušeni popotniki, ki so za to morali dobiti dovoljenje kralja v Španiji ali guvernerja v Novem svetu.

Za moje diplomsko delo sta pomembna Francisco Pizarro in Diego de Almagro, ki sta vodila ekspedicijo in osvajanje inkovskega ozemlja.

Kolonizacija je proces invazije geografskega področja z namenom ustanovitve kolonij. Del tega procesa je tudi osvajanje in nadziranje osvojenega ozemlja ter morebitnih prebivalcev, ustanavljanje naselbin in postojank ter naseljevanje lastnega prebivalstva.

V diplomskem delu je kolonizacija proces osvajanja inkovskega ozemlja, spopadi z Inki in sistematična zamenjava inkovske kulture s špansko. Začetek kolonizacije

predstavlja Pizarrov prihod v mesto Tumbes, konec kolonizacije pa uničenje zadnje inkovske utrdbe Vilcabambe.

Oskrbo bom za potrebe diplomskega dela definirala kot iskanje, zbiranje in shranjevanje orožja, opreme, hrane, bivališč, oblek, tovornih živali ter vzdrževanje ladijskih zvez z bazo v Panami in Španiji, kar je omogočalo sestavljanje in opremljanje odprav ki so omogočale nadaljnje izvajanje kolonizacije inkovskega ozemlja.

Osvajanje bom za potrebo diplomskega dela definirala kot vojaško kampanjo, katere cilj je prevzeti nadzor nad določenim območjem. Prevzem nadzora je mogoč z vojaškimi spopadi ali z izrinjanjem avtohtonega prebivalstva z naselitvijo lastnih kolonov.

3 Dogajanje pred prihodom Špancev v Peru

3.1 Inki

Najstarejši dokazi o prisotnosti človeka na območju Inkovskega imperija segajo do 14000 let pr. n. št. Po najdbah je lahko razbrati, da so na tem področju obstajale različne kulture, med njimi lahko izpostavimo čavinsko, močejevsko, karalsko¹, valdivijsko, kanjarsko, tivanaško in čibčejsko.

Najstarejša kultura je po novoodkritih podatkih valdivijska, ki naj bi obstajala od 3.500 do 1.800 leta pr. n. št. na območju današnjega Ekvadorja. Glavni panogi sta bili kmetovanje in ribolov, okrog glavnega 'trga' pa so gradili krožne naselbine.

Karalska kultura je druga najstarejša v Južni Ameriki in velja za eno izmed šestih območij, kjer se je civilizacija samostojno² razvila okrog svetega mesta Caral v dolini Supe na severnih obalah današnjega Peruja. Obstajala je od približno 3000 do 1800 pr. n. št.

Čavinska kultura je nastala med letoma 900–300 pr. n. št. na ozemlju današnjega Peruja. Glavno najdišče je na področju mesta Chavin na višini 3100 m.

Močejevska³ kultura je obstajala na ozemlju severnega Peruja med leti 100 in 800 n. št. Znana je po dodelanih grobiščih, razviti tehnologiji in zapisovanju zgodovine na keramične izdelke. Pripadniki so bili raziskovalci, ki so trgovali z oddaljenimi ljudstvi – najbolj znano so Mayi.

Čibčejska kultura se je razvila na ozemlju današnjih severnih Andov okoli leta 300 n. št. Imela je največje število prebivalcev, ki so govorili isti jezik, in je obsegala največ ozemlja. Bila je ena izmed najbolj družbeno in ekonomsko razvitih kultur, ki se je na vrhuncu raztezala od Paname do severne Kolumbije.

Tivanaška kultura je med leti 300 do 800 oziroma 1000 n. št. uspevala na območju današnje zahodne Bolivije, Peruja in Čila. Je najpomembnejša predhodnica Inkovskega imperija, saj je postavila temelje nenasilnega širjenja ozemlja,

¹Caral – znana tudi kot Norte Chico.

²Poleg drugih zibelk civilizacije v Srednji Ameriki, na Bližnjem vzhodu in vzhodni Aziji.

³Imenovana tudi Mocheanska.

razvejanega komunikacijskega omrežja in uprave. Inkovski imperij jo je premagal in delno prevzel sredi 15. stoletja.

Kanjarska kultura je sodobnica Inkovskega imperija in njegova najbolj goreča nasprotnica, ki je veliko pripomogla h končnem zlomu imperija. Razvila se je na območju današnjega Ekvadorja in se dolgo časa upirala inkovskim vdorom, vendar je Inka Tupac Yupanqui zlomil odpor in osvojil ozemlje.

Vse te kulture so v določeni meri prispevale k vzponu in širitvi Inkovskega imperija, ki se je začel širiti iz plemena na območju Cuzca v 12. stoletju n. št. najprej v mestno kraljestvo, sredi 15. stoletja pa po področju Andov (D'Altroj, str. 45). Vodja te širitve je bil Inka Pachacuti Cusi Yupanqui, ki je najprej reorganiziral in oblikoval kraljestvo z osrednjo upravo v mestu Cuzcu. Širitev ozemlja je potekala na miren način, in sicer s sklepanjem sporazumov in političnih vezi. Kadar je nasprotnik pokazal večjo stopnjo odpora, se je spor rešil z vojaškim spopadom. Po tem procesu je sledila indoktrinacija otrok bivših nasprotnikov, ki so jih morali poslati v Cuzco kot talce. Tako je lokalna elita prešla v vladajoči razred imperija.

Tupac Inca je imperij razširil v današnji Ekvador in dele Peruja – tako je Inkovski imperij na vrhuncu obsegal Peru in Bolivijo, večino Ekvadorja in Čile severno od reke Maule ter dele Argentine in Kolumbije.

Od začetka osvajanj do prihoda Špancev je minilo manj kot sto let. Imperij v tem času kljub razvitemu komunikacijskemu omrežju in uspešni ter izurjeni vojski še ni mogel utrditi oblasti po celotnem ozemlju. Dodatne težave so se pojavile še pred prihodom Pizarra, kajti pred njim je v Inkovski imperij vdrla epidemija evropskih bolezni, na katere indijansko prebivalstvo ni razvilo odpornosti. V eni izmed teh epidemij je podlegel tudi takratni vladar imperija z obema potencialnima naslednikoma, kar je povzročilo krizo v vladarski liniji, ki je posledično vodila v državljansko vojno. V tem času pa je proti imperiju že prodirala prva Pizarrova odprava.

3.2 Španci

Združitev Kastilje in Aragonije ter njuna zmaga nad muslimansko Granado sta leta 1492 omogočili špansko osvajanje novo odkrite celine. Tako sta kralj in kraljica

postala vladarja večine Španije. Z združitvijo in zmago je Španija utrdila svoj položaj kopenske sile v Evropi, a brez ozemlja za osvajanje je bila omejena na lastno ozemlje in gospodarstvo. Odkritje Amerike je omogočilo večanje imperija in s tem tudi pridobivanje težko potrebnega denarja za obstoj države. Vladarja sta s pogodbami podeljevala koncesije, s katerimi so konkvistadorji lahko lastili ozemlje v Novem svetu. S tem sta bila v začetnem obdobju neposredno nadrejena konkvistadorjem, a je zaradi oddaljenosti to postalo neizvedljivo in je njuno avtoriteto dobil podkralj oziroma guverner Hispaniole oziroma Paname, ki je bil vedno Španec iz Kastilje. Katoliška vladarja je leta 1516 nasledil kralj Karl V., njega pa leta 1555 kralj Filip II. V tem času je Španija postala imperij, ki je nadzoroval ozemlja na vseh do tedaj znanih celinah.

Guvernerja Paname, ki je poleg odgovornosti za vladanje in izkoriščanje novega ozemlja imel še odgovornost za urejanje odkrivanja in osvajanja novih ozemelj, je imenoval španski kralj. Guvernerjeva naloga je bila urejanje poslov v kraljevem imenu, vendar je bilo zaradi splošne tekmovalnosti, rivalstva in odkritega sovraštva med različnimi skupinami celo v sami Španiji njegovo delo zelo oteženo. Večina sporov je končala pri vladarju in njegova beseda je bila dokončna. Če guverner na primer ni dal dovoljenja za odpravo na neznano ozemlje, se je lahko prosilec obrnil na vladarja, ki je dovoljenje dal, in s tem spodkopal ugled in avtoriteto guvernerja. Konkvistadorji so bili glavni nosilci osvajanja in kolonizacije novih ozemelj v Novem svetu. Dovoljenja za osvajanje in lastninjenje ozemlja so dobili le od španskih vladarjev, ki so jim morali plačati delež⁴ odkritega bogastva, v zameno pa so dobili koncesijo za vladanje in izkoriščanje osvojenih ozemelj. Njihova uspešnost je bila večkrat na preizkušnji, saj so jih poleg narave in domorodcev ogrožali še lastni sonarodnjaki. Tekmovalnost med konkvistadorji je bila velika in štel je le bogastvo.

Motiv za odhod v neznano in izpostavljanje nevarnosti je na vseh treh ravneh – kraljevski, guvernerski in konkvistadorski – drugačen.

Španski imperij je bil mlad⁵, imel je nenaklonjene sosede in pretresali so ga verski spori. Za obstoj in vojne v Evropi in Afriki je potreboval denar in eden izmed virov je

⁴Delež španske krone je bil 20 %.

⁵Imperij je bil grajen na različnih političnih enotah in je bil združen šele v drugi polovici 15. stoletja.

bila kolonizacija novega ozemlja. Dobiček je bil ob nizkih vložkih velikanski, poleg tega se je s tem krepila kraljeva oblast.

Guvernerji novih ozemelj so bili nastavljeni politično, njihovo vodilo je bila oblast z večjo mero samostojnosti, ki jo pred kraljevim obličjem niso mogli izvajati. Novi svet je predstavljal idealno območje, kjer so lahko vladali.

Konkvistadorji so bili večinoma pustolovci in nekdanji vojaki, ki so iskali slavo in bogastvo, ker pa je Kolumb Novi svet predstavil kot neskončen vir zlata, eksotičnih stvari in ozemlja, ki čaka na osvajanje, je zanimanje med Španci naraslo. Ko so začele iz Novega sveta prihajati še večje količine dragocenosti, je vse več ljudi odhajalo tja, vendar so med njimi že prevladovali pravi kolonizatorji⁶, katerih cilji so bili nov začetek, pridobitev bogastva in statusa. To niso bili več zgolj pustolovci, ki so iskali zlato.

⁶Rokodelci, trgovci, poklicni vojaki, pokristjanjeni Židje in Mavri, ubežniki pred inkvizicijo ter revno plemstvo.

4 Organizacija nasprotnikov

Začetna odkrivanja Novega sveta, ki sta jih sponzorirala katoliška kralja, so pripeljala do odkritja in uničenja dveh ameriških imperijev. Hernan Cortés si je podredil Azteški imperij v Mehiki in posledično pridobljeno bogastvo je spodbudilo druge konkvistadorje, da so iskali nova območja, kjer bi si lahko pridobili slavo, bogastvo in višji položaj.

Dve leti po neuspešni prvi odpravi je leta 1526 Francisco Pizarro sestavil in vodil odpravo, ki je odkrila dokaze o obstoju premožne civilizacije na jugu. Pripadniki plemena Tumbes so mu povedali, da so podložniki mogočnega kralja, ki vlada velikemu imperiju⁷. Tako je bila postavljena pot za soočenje dveh agresivnih kultur, kar je privedlo do propada Inkovskega imperija, ki sta ga že načeli epidemija evropskih bolezní in državljanska vojna.

4.1 Inki

Temelje Inkovskega imperija – imenovanega tudi Tahuantinsuyu⁸ – je postavil Pachacuti Inca Yupanqui. Oblast v državi je imel Sapa Inca⁹, ki so mu bili podrejeni upravniki štirih provinc ali *suyu* – apoji. Njim so bili podrejeni *t'oqrikoqi* – vodje ali upravniki mest, dolin in rudnikov. Uprava, vojska in svečeniki so bili med seboj ločeni. Država je bila deljena na štiri dele. Najvišja oblast je pripadala članom originalnega plemena Inka, kajti Sapa Inka je bil izbran le med potomci Manco Cápac¹⁰, domnevnega ustanovitelja dinastije Hurin, ki je oblast dobil neposredno od boga sonca Intija. Sapa Inca je imel absolutno oblast v vseh deželah, ki si jih je imperij podredil. Upravniki ali guvernerji štirih provinc *suyu* so bili večinoma Inki, sorodniki prejšnjih ali trenutnega kralja. Upravljali so štiri province: Chíncha-suyu, Anti-suyu,

⁷Inkovski kralj Pachacuti Inca Yupanqui si je podredil pleme Tumbes, v času Pizarrove odprave pa je Inkom vladal Huayna Capac.

⁸Združene štiri province.

⁹Veliki Inka ali Edini Inka je bil naslov, ki ga je nosil kralj Cuzca in nato še vladar.

¹⁰V dinastiji je prišlo do prekinitve, ker neposrednega potomca Manca Capaca iz dinastije Hurin niso potrdili in so namesto njega ustoličili Inca Roca, ki je začel dinastijo Hanan.

Conti-suyu in Colla-suyu. Vse štiri province so se stikale v mestu Cuzco, ki je bil center imperija. Guvernerji so nadzorovali upravne, gospodarske in verske zadeve in v ta namen so imeli organizirano upravo z javnimi uradniki¹¹. Poleg tega so jim bili podrejeni še *t'oqrikoqi*, ki so upravljali manjše enote. V času Pizarrovega prihoda so apoji imeli po 15 *t'oqrikoqov*, ki so reševali spore med prebivalstvom in nadzorovali izvajanje obvezne javne službe, ki se je imenovala mita.

K širjenju ozemlja je dodatno pripomogel sistem dedovanja *chimu*, ki je narekoval delitev lastnine med dediče. Prvi naslednik je dobil politične funkcije, medtem ko so bili imetje in pravice do vode razdeljeni med ostale dediče. Na tak način so dediči dobili osnovo za preživetje, novi Inka pa je dobil spodbudo, da je osvojil svoje ozemlje, ki bi mu zagotavljalo preživetje.

Med aristokracijo in kmetovalci so bili še umetniki in mojstri rokodelci, nekakšni specialisti, katerih usluge je imperij potreboval, njihovi nalogi pa sta bili zagotavljanje delovanja imperija in gradnja objektov za potrebe kralja in imperija.

Nižji sloj so predstavljali kmetje in navadni rokodelci, ki so predstavljali večino prebivalstva. Bili so vezani na zemljo in na družbeni položaj. Najnižji sloj so predstavljali sužnji, ki jih je imperij pridobival s trgovino ali z vojaškimi zmagami.

Vojska je bila organizirana po družbeni lestvici, generali so izhajali iz vrst plemičev in so bili neposredno podrejeni kralju, ki je vodil vojsko na pohodu in v boju. Vsak svobodni prebivalec imperija je bil dolžan vsaj enkrat sodelovati v vojni, kar je imperiju po potrebi omogočalo sestaviti ogromno vojsko iz izurjene rezerve¹². Orožje in zaščitna oprema sta bila izdelana iz lesa, kamna, kosti, živalske kože, bakra ali bronca. Običaji so narekovali, da je Sapa Inka ali njegov izbrani general vojsko vodil iz prvih vrst in se bojeval z njimi ter tako dokazal svojo upravičenost do vodenja.

Premikanje take ogromne vojske je omogočalo dodelano omrežje cest, ki so med seboj povezovala največje kraje. Ob njih so bili na približno dan hoje postavljena skladišča oziroma magazini, imenovani *tambo*, ki so služili za oskrbo in prenočišče

¹¹Uradnik je dobil službo prek družine. Ko je umrl oziroma ni bil več sposoben delati, je morala družina poslati novega uradnika.

¹²To je potrebno razumeti s sobesedilom, kajti večina njihovih dotedanjih nasprotnikov je bila vojaško šibkejša ali le enakovredna, ob prihodu Špancev pa se je številčna premoč Inkovskega imperija izkazala za neuspešno.

vojske ter uradnikov. Najpomembnejši sta bili cesti iz Quita do Cuzca in iz Cuzca na jug Čila.

Glavni bog inkovskega panteona je bil Virakoča, stvarnik vesolja. Najbolj prisotna v dnevnem življenju Inkov pa sta bila bog sonca Inti in boginja lune Mama Quilla, ki sta vladali bogovom in boginjam. Ko je vojska osvojila novo ozemlje ali pa je bilo priključeno s političnim sporazumom, so Inki uveljavili svoje verovanje, vendar so poleg tega obdržali tudi lokalna verovanja, bogove in heroje. Prehod v del imperija je bil tako lažji in je omogočal nadaljevanje obstoja lokalnega verovanja in oblasti pod okriljem Inkovskega imperija.

Del vere so bila tudi sveta mesta in stvar, imenovana *huaca*¹³, v katerih naj bi prebivala božanstva. Obstajala so v vseh mestih in ob poteh, kar je omogočalo čaščenje večini prebivalstva.

4.2 Španci

Čeprav je bil nosilec oblasti v obeh imperijih kralj, je potrebno izpostaviti glavno razliko v obeh organizacijskih strukturah. Medtem ko je bil vsak podložnik inkovskega kralja v dosegu njegove neposredne oblasti in je lahko kralj odločal o vsaki potezi, je bil Pizarro s svojo odpravo prepuščen samemu sebi¹⁴ ter na milost in nemilost trenutnim situacijam. Tako kralj kot guverner sta lahko posredno¹⁵ vplivala na izvedbo in potek odprave, vendar je bil v večini primerov potek dogodkov prepuščen Pizarro in drugim konkvistadorjem.

V času Pizarrove druge odprave, ki je navezala stik z Inkovskim imperijem, je v Španiji vladal kralj Karel V., ki ga je pozneje nasledil sin Filip II. Karel V. je Španiji vladal od 1516 do 1556. V tem času je postal vladar imperija, ki je obsegal kolonije in posesti po vsem znanem svetu, Španija pa je postala absolutna kopenska in velika pomorska sila. Čeprav se je zanimal za osvajanja v Novem svetu¹⁶, je večino

¹³To je španski zapis, kečuanski zapis je wak'a.

¹⁴Pizarro je bil od guvernerja v Panami oddaljen slabih 3000 km, od kralja v Španiji pa dobrih 14000 km.

¹⁵Kralj s podelitvijo koncesije, guverner s podelitvijo dovoljenja za odpravo.

¹⁶Njegovi pomisleki glede ravnanja z domorodci so pripeljali do valladolidske razprave (Junta de Valladolid).

pozornosti namenjal evropskim zadevam, kjer je imel dve sovražni državi –Francijo in Turški imperij. Ravno v času osvajanja Inkovskega imperija se je v jugovzhodni Evropi odvijala vojna med muslimanskimi Turki in katoliško Evropo, v Italiji se je Španija borila za prevlado nad Francijo, v Angliji je kralj Henrik VIII. predstavljal nelagodnega zaveznika proti Franciji. Najbolj neposreden poseg v dogajanje med osvajanjem Inkovskega imperija je predstavljal Capitulación de Toledo. Šlo je za dokument, ki je Pizarro dovolil osvajanje Peruja. Kralj je osvajanje in vedenje svojih podanikov v Ameriki delno nadzoroval tudi z upoštevanjem Leyes de Burgos. To so bili zakoni, ki so opredeljevali in narekovali ravnanje in odnose podložnikov španske krone z ameriškimi domorodci.

Ker španski kralj ni mogel neposredno voditi in ukazovati konkvistadorjem, je del teh funkcij prevzel guverner, ki je upravljal s posli iz Castille de Oro. V času osvajanja inkovskega imperija so se zvrstili trije guvernerji. Pedro Arias de Avila je Pizarro dal dovoljenje za njegovo prvo odpravo, a je po neuspehu zavrnil njegovo prošnjo za drugo odpravo. Drugi guverner Pedro de los Ríos je odpravo dovolil, vendar je zaradi nesoglasij in Pizarrovega neizpolnjevanja ukazov zavrnil prošnjo za tretjo odpravo. Pizarro je zaradi tega odšel v Španijo, kjer je pri kralju izprosil dovoljenje¹⁷ za osvajanje Južne Amerike, natančneje za osvajanje Peruja. Tretji guverner Antonio de la Gama je prevzel mesto šele po tem, ko je Pizarro dobil dovoljenje za nadaljevanje osvajanja. Položaj guvernerja je bil začasen, kajti kralj je menjal guvernerje na 3 leta¹⁸. Njegove naloge so bile povezane z osvajanjem ozemlja, saj je dajal dovoljenja za odprave z odpremljanjem nakopičenega blaga v Španijo in z uveljavljanjem krščanske vere v Novem svetu¹⁹. Nekateri guvernerji²⁰ so tudi sami sodelovali pri odpravah in celo v bojih izven Castille de Oro.

Med konkvistadorji, ki so osvajali Inkovski imperij, izstopata dva: Francisco Pizarro in Diego de Almagro.

¹⁷Capitulación de Toledo.

¹⁸Izjema je le Pedro Arias Dávila, ki je bil na položaju 12 let (1514–1526).

¹⁹Pokristjanjevanje je bilo v domeni Rimskokatoliške cerkve, vendar so v imeli plivno vlogo tako guvernerji kot konkvistadorji.

²⁰Pedro Arias Dávila je sam pripravljala odpravo na ozemlje današnje Nikaragve; Pedro de los Ríos pa je po preteku mandata pomagal Pizarro v Peruju.

4.3 Francisco Pizarro

Vodilni španski konkvistador, ki mu pripisujejo uničenje Inkovskega imperija. Nezakonski sin španskega aristokrata in vojaka je v Novi svet prišel z Nicolasom Ovando y Caceresom, ki je bil imenovan za novega guvernerja Hispaniole. Ekspedicija je štela 30 ladij in okoli 2500 kolonistov. Čez deset let je bil eden izmed prvih Evropejcev, ki so videli Tihi ocean, kajti skupaj z Vascom Nunez de Balboem sta vodila odpravo na zahodni del panamske ožine. Pod novim guvernerjem Pedrom Arias de Avila je hitro napredoval in za svojo zvestobo pri aretaciji in usmrtni Balboe dobil mesto župana (*alcalde*) in sodnika v mestu Panama City, ki ga je imel od leta 1519 do 1523.

Proti inkovskemu imperiju je vodil tri odprave, zadnja odprava je pomenila tudi konec imperija, ki ga je Pizarro preživel za slabih deset let. Umril je kot žrtev atentata privržencev Diega Almagra II., sina Diega de Almagra.

Pred začetkom osvajanja inkovskega imperija sta se v to smer podali dve odpravi iz Paname. Na prvi odpravi leta 1522 je Pascual de Andagoya navezal stike z domorodci, ki so opisovali z zlatom bogato pokrajino Birú (pozneje znano kot Perú). Vse te zgodbe je v svojih *Comentarios Reales de los Incas* (1609) zapisal Garcilaso de la Vega. Te zgodbe so bile podlaga za poznejše odprave in tudi za legendo o El Doradu; Pizarro je na podlagi teh zgodb sestavil prvo odpravo, ki jo je vodil sam. Sodelovala sta še Hernando de Luque, ki je imel na skrbi finance, in Diego de Almagro, ki je skrbel za vojsko in oskrbo. Odprava je šla na pot leta 1524 z 80 vojaki in 40 konji, vendar je bila neuspešna. Drugo odpravo leta 1526 so trije družabniki skrbneje pripravili, vendar guverner Pedro Arias de Avila ni bil navdušen nad njo, saj se je bal neuspeha. Vendar je bila ta odprava bolj uspešna, saj so naleteli na splav domorodcev, ki so tovorili dragocenosti, po katerih so Španci tako hrepeneli. Odprava je pot nadaljevala do današnje ekvadorske obale, vendar so jih tamkajšnja plemena odgnala. Pizarro se ni strinjal z umikom in je zavrnil guvernerjev ukaz za vrnitev, zato je odšel v Španijo, kjer je prepričal kralja in kraljico, da mu podelita dovoljenje za osvajanje Peruja. Eden izmed pogojev pogodbe je bilo število vojakov, ki jih je moral Pizarro zbrati. Ker števila ni dosegel, je pozneje španska krona zavrnila izpolnitev določil pogodbe in njegovim dedičem ni priznala nasledstva.

Po osvojitvi inkovskega imperija je Pizarro dobil ozemlje v upravljanje. Ker so se z njegovimi partnerji začeli spori, je prišlo do uporov in spopadov, v katerih je bil ubit tudi Diego de Almagro, kar je na koncu vodilo do atentata na Pizarra.

4.4 Diego de Almagro

Diego de Almagro je bil Pizarrov partner pri odpravah in osvajanjih Južne Amerike. V Novi svet je prišel leta 1514 in prešel pod okrilje tedanjega guvernerja Castille de Oro. S Pizarrom je osvojil Peru in pozneje odkril Čile, zaradi zamer in sle po bogastvu se je sprl s Pizarrom in poskusil izvesti prevzem oblasti, vendar je bil poražen ter usmrčen.

Na začetku se je de Almagro ukvarjal s kmetijstvom, vendar se je obenem zanimal tudi za odprave na neznano ozemlje na jugu. Leta 1515 je z 260 možmi odšel na odpravo, med katero je ustanovil mesto Villa del Acla. Na tej odpravi se je spoprijateljil s Pizarrom in de Luquem. Skupaj so načrtovali odpravo, ki je leta 1524 odšla proti inkovskemu ozemlju. Po osvojitvi Cuzca leta 1533 se je med De Almagrom in Pizarrom začelo rivalstvo zaradi delitve bogastva. Rivalstvo je preraslo v odkrit upor in spopad, ki se je končal z usmrčitvijo De Almagre. Izvor tega rivalstva je v dovoljenju Capitulación de Toledo, ki ga je od španskih vladarjev prejel Pizarro in mu je dodeljeval ozemlja v Južni Ameriki in oblast nad njimi. V tej pogodbi ni bilo omenjenih njegovih partnerjev, kar je de Almagra odtujilo, kljub temu da mu je kralj podelil naslov don, Pizarro pa mu je odstopil zajeten delež bogastva.

De Almagro je dobil v upravljanje na novo razdeljeno območje Nueva Toledo, kar je pomenilo, da Cuzco pripada Pizarru. Glede na ukaz španskih kraljev je de Almagro odstopil mesto Pizarru. Namesto soočenja se je odpravil na novo odpravo proti jugu nekoč inkovskega imperija. S sabo je vzel 750 vojakov in jih po inkovski poti peljal prek bolivijskega gorovja mimo jezera Titicaca in se utaboril ob Topizi. Pot je nadaljeval do Chicoane in tam prečkal Ande. Zaradi višine in mraza je umrlo veliko vojakov in domačinov ter predvsem sužnjev, ki niso bili vajeni teh klimatskih razmer. Odpravo je rešilo odkritje doline Copiapo, kjer je v imenu španske krone kralja Karla V. ozemlje razglasil za špansko posest. Pot je nadaljeval do sotočja rek Nuble in Itata, kjer je po porazu proti plemenu Mapuche končal napredovanje in se vrnil v Peru.

Po vrnitvi v Peru se je vnel boj za Cuzco, ki se je končal z de Almagrovo smrtjo.

5 Strategije in cilji obeh nasprotnikov

Leta 1532 – šest let od prvega stika španskih konkvistadorjev z Inkovskim imperijem – sta se na ravninah Cajamarce srečala poveljnik španske odprave Pizarro in inkovski kralj Atahualpa²¹. Pizarro je prihajal z obale, kjer je obiskal Tumbes²², vendar je bilo mesto uničeno, zato se je odpravil v notranjost dežele. Atahualpa pa je pravkar zmagal v državljanski vojni in je bil na poti v Cuzco, da uradno prevzame oblast nad imperijem.

Zakaj je prišlo do spopada na tem srečanju, je težko razložiti brez orisa okoliščin, želja in ciljev, ki so narekovali strategijo obeh vodij.

5.1 Inki

Kralj Atahualpa je bil glavna oseba v Inkovskem imperiju v trenutku srečanja s Pizarrom. Vendar njegova mati ni bila pripadnica plemena Inka²³ in zato v očeh plemstva ni bil del nasledstvene linije, ki je izvirala od ustanovitelja imperija Manca Capaca. Zaradi tega je prišlo do državljanske vojne med Huascarjem in Atahualpo, ki se je končala s Huascarjevim porazom in razpustitvijo njegove vojske. Atahualpa bi si legitimnost in legalnost svojega vladanja zagotovil z uradnim prevzemom oblasti v Cuzcu, kamor je bil namenjen, ko je prišlo do spopada s Španci in njegovega zajetja. Tako se je Atahualpa znašel v težavnem položaju, čeprav je polbrata premagal in razpustil njegovo vojsko, svoje oblasti še vedno ni utrdil. Ker je bil ujet, je le s težavo vodil svojo državo, kajti Španci so mu dopustili le izvrševanje ukazov, ki so koristili njim. Tako je moral ukazati predajo svojih generalov in poskrbeti za zbiranje odkupnine v zlatu in srebru.

²¹Kralj je postal po zmagi nad bratom, ki ga je porazil v državljanski vojni, vendar si viri niso edini, ali je Huascar padel v boju ali je bil ujet. V vsakem primeru pa je bil Atahualpa v trenutku srečanja s Pizarrom legitimen in legalen kralj.

²²V Tumbesu se je ustavil že na prejšnji odpravi.

²³Huayna Capacova zveza je bila politične narave.

Kaj natančno je Atahualpa želel doseči oziroma kakšni so bili njegovi načrti je težko vedeti, kajti edini ohranjeni viri so španski in v objektivnost teh virov je moč dvomiti²⁴. Vendar lahko iz kronik izluščimo določene poteze, ki nakazujejo njegovo strategijo. Atahualpovi sli in vohuni so Špance predstavljali kot ljudi in ne kot bogove²⁵. Zato njihovega prihoda in raziskovanja njegovega imperija ni dovolil ter jih je odslovil. Po pripovedovanju Hernanda in Pedra Pizarra ter Hernanda de Sota²⁶ je mogoče razbrati, da Atahualpa ni bil presenečen nad Španci, oziroma da ni pokazal strahu, kot je ga je Montezuma v Mehiki. Ali je bila to posledica inkovske številčne premoči ali posledica poročila, da Španci niso bogovi, je nemogoče ugotoviti, vendar je dejstvo, da Atahualpa v Špancih ni videl nevarnosti²⁷ in jih ni uporabil v svoje namene. Pred zajetjem je bila njegova edina skrb uradno prevzeti oblast v Cuzcu. Po zajetju se je njegov svet pošteno spremenil; kot španski ujetnik je bil nemočen, prepuščen na milost in nemilost v njegovih očeh čudaškim Špancem in Pizarru. Glavna pomanjkljivost Atahualpe in tudi drugih nasprotnikov španskega osvajanja je bilo nepoznavanje španske kulture in njihovega odnosa do domorodcev. Nihče od domorodcev namreč ni bil v Evropi, da bi lahko analiziral odnose med raznimi ljudstvi stare celine. Zato je Atahualpa nespametno mislil, da se lahko s Španci pogaja na enakopravni osnovi. Še več, Atahualpa ni vedel in tudi ni mogel vedeti, da za 168 Španci v Cajamarci stoji še celotna Evropa. Tako jih je poskušal izrabiti v svoje namene.

Njegov cilj, da bi postal Sapa Inca, je ogrožal njegov polbrat Huascar, ki je bil premagan in ujet, a živ²⁸. Ko se je s Španci pogodil o odkupnini, je Atahualpa ukazal usmritev polbrata, kajti bal se je, da bo Huascar prej zbral dovolj zlata in drugih dragocenosti ter tako postal za Špance boljši kralj imperija. S tem se je znebil konkurence in je začel izpolnjevati španske ukaze, da bi pridobil njihovo naklonjenost

²⁴Novejše najdbe kažejo drugačno sliko osvajanja Inkovskega imperija, kot je prikazana v španskih kronikah, ki omalovažujejo pomoč indijanskih zaveznikov in poudarjajo špansko lastnoročno zmago nad Inki.

²⁵Prva poročila so govorila o prihodu viracocha cuna – bogov, vendar je Atahualpov odposlanec Cinquinchara Špance opisal kot ljudi in predlagal, da jih ubijejo.

²⁶Srečanje Atahualpe in Pizarra je opisalo 6 različnih prič (Diamond, 1997).

²⁷Čprav je bilo številčno močno, je bilo njegovo spremstvo neoboroženo.

²⁸Nekateri raziskovalci pravijo, da je Huascar padel v boju, toda špansko sodišče je Atahualpo obsodilo umora polbrata.

in podporo. Ni mogel vedeti, da Španci niso imeli namena spoštovati dogovora in da so le zavlačevali, dokler ne bi prispela okrepitev iz Paname. Ker so bili Španci videti nepremagljivi, je mogoče sklepati, da jih je Atahualpa poskušal izrabiti v svojo korist, ko pa je spoznal, da to ni mogoče, je poskušal ulti²⁹. Verjetno je upal, da ga bo lahko rešila vojska pod poveljstvom njegovega generala Rumiñahuija, toda preden je general prispel do Cajamarce, so Atahualpo že ubili.

Po Atahualpovi smrti so Španci namestili svoje vladarje, ki so bili marionete v osvajalskih rokah. Sedemletnega Túpac Huallpa je nasledil drugi Atahualpov brat Manco Inca, ki pa je po začetnem sodelovanju začel upor proti španskim osvajalcem. Strategija Inkov se je spremenila in niso več upali, da bi izrabili Špance za svoje cilje³⁰, zato so – v končni fazi neuspešno – izvajali upor.

5.2 Španci

Gonilno silo vseh konkvistadorjev bi lahko na prvi pogled opredelili kot pohlep, vendar je to zmotno prepričanje. Čeprav je veliko konkvistadorjev odšlo v Novi svet iskati bogastvo, jih je velika večina odšla iskati slavo in z njo povezano čast. Da bi bolje razumeli njihove odločitve in cilje, je potrebno razumeti okolje, iz katerega so prihajali.

Evropa je bila v 15. stoletju središče sveta, mogoče nekoliko evrocentristično stališče, vendar so se znanost, umetnost in politika najhitreje razvijale v Evropi. Evropske države so v tem času začele odkrivati in poseljevati druge celine, začela se je zlata doba raziskovanja, ki je evropskim državam prinašala ugled. Hkrati pa je bilo tu še bogastvo, ki so ga novoodkrite dežele predstavljale in ki so ga evropske sile potrebovale za svoje vojne³¹. Španija je bila kot vodilna sila pri raziskovanju Novega sveta v prednosti, saj je imela na novoodkriti celini že svoje posesti in je že pokorila Azteški imperij ter pridobila njegovo bogastvo. Izkušnje iz te kampanje so lahko

²⁹Kako je to načrtoval, je nemogoče natančno opisati. Lahko se le sklicujem na obsodbo od Pizarra sklicanega španskega sodišča, ki ga je obsodil na smrt na grmadi zaradi netenja upora, poganstva in umora polbrata.

³⁰Čeprav je več Inkov poskušalo izrabiti spore med konkvistadorji v svoj prid, je bil prepad med kulturama prevelik, da bi lahko prišlo do enakovrednega sobivanja.

³¹Evropa je bila v tem času nenehno v konfliktu, saj se je večina držav neprestano bojevala druga z drugo.

prenesli na nova osvajanja, ki bi jim prinesla še večje bogastvo in še več ozemlja ter jim tako omogočila nadaljevanje spopadov v Evropi. Tako je španski kralj podpiral osvajanja v Novem svetu, da bi si pridobil bogastvo v dragocenostih in kolonijah, ki bi ustvarjale dobiček in širile katoliško vero med domorodci.

Tej želji so ugodili konkvistadorji, ki v okviru tedanje družbene ureditve v Španiji niso mogli pričakovati, da bi lahko svoj družbeni položaj povišali³². Nasprotno pa je Novi svet dajal priložnost pridobiti bogastvo, imetje, posest, slavo in čast, kar je mnogo ljudi prepričalo, da so se podali na težavno pot čez ocean in v novo življenje v Amerikah.

Pizarro je bil v podobnem položaju, ko se je odločil oditi v Novi svet. Ker je bil nezakonski sin poveljnika v španski vojski v Italiji in meščanke, so bile njegove možnosti povišanja svojega statusa in položaja dokaj slabe. Osvajanje Amerik pa je omogočalo pridobitev vsega tega, kot je bilo razvidno na primeru drugih osvajalcev, ki so s pogumom in vztrajnostjo dosegli želje. Čeprav so bile njegove prve odprave relativno neuspešne, je bila njegova vztrajnost končno poplačana, ko mu je španski kralj dal dovoljenje za osvajanje Peruja.

Podobno je bilo z Diegom de Almagrom, ki je bil nezakonski sin meščanske družine. Njegov status je bil še nižji kot Pizarrov, saj ga materina družina ni hotela priznati in je tako živel pri stricu. Zaradi težav, ki si jih je nakopal v pretepu, je zbežal od pokrovitelja in med popotovanji po Andaluziji je izvedel za odkritje Novega sveta. Pridružil se je Pedru Ariasu Dávili na poti v Ameriko, kjer je spoznal Pizarra, s katerim sta skupaj poskušala svojo srečo pri osvajanju.

Po zajetju Atahualpe je bil Pizarro bližje svojim ciljem, saj je svojega ujetnika lahko uporabil kot adut in mu ni bilo potrebno iti v vojno s premočnim nasprotnikom. Iz kronik je mogoče razbrati, da je Pizarro Atahualpo izrabil za pridobivanje časa in okrepitev svojega položaja. Z odkupnino je mislil zavlačevati in v tem času prisiliti ujetnika, da razpusti svojo vojsko, ki je bila še vedno na položajih okrog Cajamarce. Vendar hitrosti, s katero so Inki začeli zbirati in dostavljati zahtevano količino zlata in srebra, ni dobro ocenil. Po Atahualpovi obsodbi, krstu in smrti se je Pizarrova skupina odpravila proti prestolnici Cuzcu. Njegovi načrti se niso spremenili; z indijanskimi zavezniki so nameravali izrabiti nastavljene Sapa Ince³³, da bi s čim

³²Družbena ureditev je bila toga, vertikalni prehodi iz stanu v stan so bili redki.

³³Zadnji Sapa Inca je bil Atahualpa.

manj truda in težav prišli do prestolnice in si pokorili Imperij ter tako dobili nagrade, izhajajoče iz dovoljenja španskega kralja in osvojenega bogastva.

6 Vojaška taktika

Sodobnemu raziskovalcu je težko ocenjevati zgodovinske vojske in njihove strategije ter taktike. Prvič, ker je napredek v tehnologiji in uporabi vojske zelo napredoval, drugič, ker je mentaliteta, ki narekuje uporabo nasilja, drugačna od zgodovinske. Zato se bom skušala omejiti na predstavitev orožja, taktike in strategije brez podajanja mnenja o uspešnosti ali neuspešnosti uporabe.

6.1 Inki

Orožje in oprema sta temeljila na uporabi lesa, kosti, živalskih kož in kamna, v določenih primerih pa sta bila narejena iz bakra in bron.

6.1.1 Orožje za bližinski boj

Sestavljali so ga:

- kiji, ki so se imenovali *champi* – približno meter dolgi kiji, obteženi s kamnom ali bronasto konico; *macana* – kij, narejen iz lesa *chonta*, daljši od *champi* in namenjen dvoročni uporabi, lahko je prebil tudi oklep;
- bojne sekire različnih oblik in velikosti, narejene iz *chonta* in kamna ali bakra;
- bojni noži iz bron, ker Inki niso imeli možnosti dobiti železo;
- meči so bili narejeni iz *chonta* in opremljeni z 'zobmi' iz kosti ali bron;
- kopja in sulice so bile narejene iz lesa in so imele kamnito ali bronasto konico.

6.1.2 Orožje za boj na daljavo

Sestavljali so ga:

- prače imenovane *huaraca*, ki so jih bojevniki uporabljali za metanje kamnov;
- loki in puščice, ki so jih uporabljali bojevniki z območja pragozdov, ker so imeli dostop do primerne lesa za izdelavo;

- *estólica* – dvodelno orožje za metanje sulic ali puščic; palica se je uporabljala za metanje manjše sulice;
- *bola* – s kamni obtežene vrvi za metanje, ki so jih uporabljali proti ljudem in pozneje tudi konjem, ker so se vrvi zapletle okrog nog;
- kopja, ki so jih uporabljali predvsem bojevniki z obalnih območij.

6.1.3 Vojska in taktika

Standardna inkovska bojna taktika je pomenila bojevanje na odprtem območju, kjer so nasprotnika najprej napadli z orožjem za boj na daljavo, nato pa masovno napadli s pehoto. Običajno je tretjina vojske frontalno napadla nasprotnika, rezerve pa bi ga poskušale napasti v bok. Inkovski bojevniki so bili disciplinirani, ukaze so vestno izpolnjevali in so bili sposobni izvajati taktične premike v formaciji.

Vojsko je vodil kralj, ki je poveljeval iz prvih vrst, generale je izbiral iz vrst svojih sorodnikov ali drugih plemičev. Pred širitvijo imperija niso poznali stalne vojske, po osvojitvi novih provinc pa se je pokazala potreba po vojaški prisotnosti v nemirnih regijah. V ta namen so na mejah zgradili mrežo cest in vojašnic ali utrdb, ravno v tem pa je bila moč inkovske vojske, kajti imperij ni imel največje in najštevilnejše vojske, toda imel je dodelano logistiko in strategijo uporabe vojske. V ta namen so zgradili tudi skladišča, ki so se imenovana *tampu*. Namenjena so bila oskrbi in prenočišču poveljnikov, medtem ko je bila vojska v šotorih. Na začetku osvajanj so novačili vojake s podrejenih območij ter tako znatno povečali vojsko, ki so jo premaknil na mejo dežele, ki so jo hoteli podrediti. Vladarju dežele so dali na izbiro miroljubno priključitev k imperiju ali vojno.

Ob prihodu Špancev je bila vojska organizirana takole:

- vodil jo je Sapa Inca, ker je bil vrhovni poveljnik, vendar ne več iz prvih bojnih linij, saj so to vlogo prevzeli generali;
- generali so bili imenovani iz vrst kraljevega sorodstva, vojski sta poveljevala 2 ali 4 generali;
- za vojaške enote so uporabljali dvojiški sistem, popolnjene so bile z vojaki z istega območja, ki so jim poveljevali njihovi poveljniki;

- bili so sposobni sestaviti in vzdrževati okoli stotisočglavo vojsko.³⁴

Vojaška služba je bila obvezna³⁵, a le v določenih primerih. Vpoklicani so bili lahko vsi zdravi poročeni moški stari od 25 do 50 let, na pohodih pa so jih lahko spremljale žene ali drugi sorodniki. Neporočeni moški te starosti so služili kot nosači ali sli. Enotnega urjenja ni bilo, vendar je večina plemen urila svoje moške, da so bili bolje pripravljene na vojskovanje. Med pripravami za vojno so bili obveščeni lokalni poveljniki, ki so izbrali vojake med svojimi podrejenimi. Inkova osebna straža je bila izbrana iz vrst plemičev v Cuzcu³⁶ ter bojevnikov iz drugih plemiških hiš v drugih pokrajinah. Skupaj so šteli nekaj tisoč pripadnikov.

Vojsko je na pohodih spremljal pratež, ki so ga sestavljale družine vojakov.

6.2 Španci

Od vseh tehnologij in tehnik evropskih vojsk je imel Pizarro na voljo dve veji vojske, in sicer pehoto in konjenico, pogojno lahko dodamo še topove in arkebuze³⁷. V bitki pri Cajamarci je imel Pizarro na razpolago 168 mož³⁸. Od tega je bilo 106 pehotnikov in 42 konjenikov.

6.2.1 Orožje španskih konkvistadorjev za boj iz bližine

Uporabljali so:

- nože in bodala,
- meče in sekire,

³⁴To potrjujejo inkovski in španski viri (D'Altroy, 2002).

³⁵Spadala je med mito, obvezno javno službo.

³⁶Imenovali so se orejones ali velika ušesa.

³⁷Čeprav je bilo ognjeno orožje v tem času del postroja evropskih vojsk, je njihova učinkovitost temeljila na masovni uporabi, ki pa jo do 200 vojakov velika odprava ni mogla doseči.

³⁸Če upoštevamo samo Evropejce, kajti Pizarra so spremljali še indijanski zavezniki.

- sulice, helebarde in kopja.

6.2.2 Orožje za boj na daljavo

Uporabljali so:

- loke, puščice in samostrele,
- kopja,
- ognjeno orožje, pištole, arkebuze, topove (ladijske topove, *falconet*).

6.2.3 Orožje konjenice

Konjenica je uporabljala meče in kopja.

6.2.4 Vojska in taktika

Evropska vojaška taktika je v tem času temeljila na uporabi formacij, imenovanih *tercios* (okoli 3–6.000 vojakov, opremljenih s helebardami in samostreli ali arkebuzami). Več kot očitno je, da Pizarro teh enot ni imel na voljo, zato je uporabil svoje zaveznike in njihove vojske. Prvi spopad v Cajamarci je pokazal premoč španske tehnologije in tehnike, saj jim je v kratkem času uspelo premagati neoboroženo, a številno zelo premočno spremstvo inkovskega kralja.

Španci so svojo premoč v naslednjih spopadih uporabljali za uničevanje nasprotnikovih poveljniških mest. Konjenica je lahko skoraj neovirano izvajala juriše na nasprotnikove poveljnike in zaledje, pehota pa je premagala vsako točko odpora. Ognjeno orožje je imelo izrazit psihološki učinek na Inke, ki niso poznali te 'čarovnije'³⁹.

³⁹Ker niso poznali ognjenega orožja, so predvidevali, da je to čarovnija ali božja roka.

6.3 Prednosti in slabosti nasprotnikov v spopadu in bojevanju

K nepremagljivosti španske odprave je dodatno vplivala sama struktura inkovske vojske, kajti veliko večino Pizarrove armade je predstavljala zavezniška indijanska vojska, ki je bila opremljena podobno kot Inki, zato so se ti bojevali na standardni način, ki je bil do tedaj znan. Postavljeni v formacijah so izvajali frontalne napade z dvema tretjinama vojske v napadu na bokih. To se je izkazalo za neučinkovito, saj so Španci zlahka odkrili poveljniški kader in ga napadli s konjenico, ki je bila izredno mobilna na odprtih območjih, ki so jih Inki najraje izbirali za spopade. Ko pa je padel poveljnik vojske, sta se začela umik in beg, kar je pomenilo konec spopada.

Dodatno oviro je predstavljala ritualizacija vojskovanja v inkovski kulturi. Celoten potek spopada je moral slediti določenim pravilom. Ko so Španci to ugotovili, so izrabili šibkosti. Imeli so še dodatno prednost, saj španska vojska ni bila podrejena ritualom.

Glede na uspešnost konjenice se je začela spreminjati tudi inkovska taktika, saj so začeli uporabljati dve učinkoviti obrambi. Prvič so se začeli bojevati na terenu, ki je izničil prednost konjenice, začeli pa so spreminjati bojišče, ki je omejilo gibanje konjenice. Bojevali so se na prelazih, v močvirjih in džungli, kar je omejevalo gibanje konj, poleg tega pa so začeli kanalizirati prehode konjenice in jih napadati z višine s kamni, z loki in s pračami. Če pa je prišlo do boja na ravninah, so izkopali jame, vanje zabili kole in jih zakrili, nato pa so nanje zvalili konjenike. V kolikor za to ni bilo časa, so skopali manjše luknje, kjer naj bi se konji spotaknili in zrušili jezdeca.

Čeprav so Inki spoznali, da potrebujejo obrambo pred konjenico in ognjenim orožjem, niso imeli dovolj časa oziroma niso uspeli razviti in uvesti taktike, ki bi Špance ustavila. Glavne pomanjkljivosti ali napake inkovske vojaške taktike so bile prevelika koncentracija sile, prisotnost poveljnikov v bojnih vrstah, vztrajanje pri napadu od spredaj in v bok ter razpad vojske po poveljniki smrti⁴⁰. Španci so imeli izkušnje z Azteki in so hitro videli podobnosti med obema vojskama, zato so najprej napadli in pobili poveljnike, saj so vedeli, da bodo podrejeni zbežali. Hkrati sta obe strani poznali obleganja, vendar so imeli Španci na tem področju več izkušenj.

Hitro napredovanje Pizarrove odprave proti jedru imperija in hiter propad sta verjetno odgovorna, da Inki niso razvili novih orožij za boj s Španci, vendar so v svojih vrstah

⁴⁰D'Altroy, 2002.

imeli bojevnike ali pa so se že srečali z bojevniki drugih plemen, ki so uporabljali primerna orožja. Pleme Mapuche je na primer uporabljalo formacijo v obliki zidu s kopji in je uspelo zaustaviti konjenico. Toda Inki niso dovolj hitro spremenili oziroma razvili podobne obrambne taktike. Delno je to verjetno posledica toge ureditve vojske, ki ni spodbujala inovativnosti.

7 Potek osvajanja

Kronologija osvajanja z glavnimi dogodki

- 1526–1527 Francisco Pizarro in Diego de Almagro navežeta prvi stik z Inkovskim imperijem v mestu Tumbes.
- 1528 Huayna Capac in njegov sin prestolonaslednik umreta za črnimi kozami, kar je povod za državljansko vojno med Atahualpo in Huascarjem.
- 1528–1529 Pizarro odpotuje v Španijo, kjer dobi dovoljenje Capitulación de Toledo za osvajanje Peruja.
- 1531–1532 Pizarrova tretja odprava v Peru, kjer je v bitki pri Cajamarci porazil in zajel Atahualpo.
- 1533 Atahualpo usmrtijo, Pizarro osvoji Cuzco in namesti sedemnajstletnega Manco Inca na prestol.
- 1535 Pizarro ustanovi Limo; de Almagro odide proti Čilu
- 1536 Manca Inca se upre in obkoli Cuzco, inkovski general Quizo Yupanqui napade Limo.
- 1537 De Almagro prevzame Cuzco od Hernanda in Gonzala Pizarra, Rodrigo Orgonez opleni Vitcos in zajame Tita Cusi, sina Manco Ince, Manco Inca zbeži v novo prestolnico Vilcabambo.
- 1538 Hernando Pizarro usmrti Diega de Almagra.
- 1539 Gonzalo Pizarro napade in opleni Vilcabambo.
- 1541 Francisca Pizarra umori Diego de Almagro II. s svojimi pomočniki.
- 1544 Manco Inca umorijo podporniki Diega de Almagra.
- 1572 Perujski podkralj Francisco Toledo napove vojno Vilcabambi, jo opleni, zajame zadnjega inkovskega kralja Tupaca Amaruja in ga v Cuzcu ubije.

Prvi stik z inkovsko civilizacijo je bil leta 1526, ko je Ruiz s svojimi ladjami preplul ekvator in srečal prve domorodce, ki so uporabljali majhne splave, izdelane iz trstja – balse. Indijanci – moški in ženske – so bili okrašeni z bogatim nakitom iz srebra in

zlata, poleg tega pa so na splavih vozili tudi veliko spretno izdelanih predmetov iz dragocenih kovin in kamnov, s katerimi so prekupčevali v krajih ob obali.

Naslednje leto je Pizarro s svojimi možmi prišel v mesto Tumbes na severu inkovskega imperija v regiji Quito. S tem so Španci prišli do najsevernejše meje inkovskega cesarstva, vendar še niso bili v Peruju.

Pizarro je nadaljeval plovbo proti jugu vse do reke Santa, kjer je odkril del ozemlja skrivnostnega imperija in velike civilizacije, ki se je razvijala v izolaciji od preostalega sveta.

Leta 1529 je bil Pizarro imenovan za guvernerja Peruja in španska kraljica mu je predala dovoljenje za osvajanje Peruja in popolno vojaško poveljstvo nad osvojenim ozemljem. Pizarro je potem skupaj z družabnikom Diegom de Almagrom prodril še južneje in leta 1532 ustanovil prvo špansko mesto z imenom San Miguel de Piura.

Pizarrov prodor v Peru se je odvijal ravno v času, ko je med Inki divjala državljanska vojna, kajti Huayna Capac, ki se je dolga leta bojeval proti severnim plemenom Pasto in Popayan, je umrl med epidemijo črnih koz. Po vsej verjetnosti so Evropejci, ki so bolezen prinesli s seboj, okužili karibska plemena, epidemija pa se je širila od plemena do plemena čez Kolumbijo do Inkov. Ti so zboleli, še preden so Evropejci sploh prvič stopili na njihova tla. Bolezen je usmrtila velik del Huayna Capacovih vojakov in dvorjanov, med njimi tudi njegovega dediča Ninan Cayuchija. Najbolj verjetni naslednik je bil Huayna Capacov sin Huascar, ki je uspel zavladatai Cuzcu, njegov brat Atahualpa pa je dobil v upravljanje cesarsko vojsko v Quito. Delitev je imela usodne posledice, saj je vodila v državljansko vojno med bratoma.

Med državljansko vojno je Atahualpa vdrl v bratovo deželo in ga premagal, toda med temi spopadi so se že začele kopičiti nevarnosti za inkovski imperij. Tako se je Pizarro leta 1532 že odpravil proti Cajamarci, kjer se je srečal z Atahualpo. K njemu je poslal Hernanda de Sota s konjeniki, da bi se dogovoril za srečanje. Atahualpa je bil pripravljen na srečanje šele naslednji dan, ko je končal svoj post. Pizarro je nato zvečer sklical na posvet svoje častnike, da bi jim razložil svoj načrt. Hotel je pripraviti zasedo in Inka ujeti.

Prvi se je Atahualpi približal Pizarrov kaplan s svetim pismom v eni in razpelom v drugi roki. Tako je pozdravil Atahualpo in ga s pomočjo tolmača pozval, naj sprejme krščansko vero in prizna španskega kralja za svojega gospodarja. Inka ni pokazal nobene želje po podreditvi in je sveto pismo vrgel po tleh. To je bil povod za napad in

Španci so napadli izza zidov. Inki so bili neoboroženi in spopad je bil izrazito enostranski. Španci so pobili vse, zapodili so se še za tistimi, ki so poskušali pobegniti. Na koncu so ujeli tudi njihovega vladarja. Umrlo naj bi okoli sedem tisoč ljudi, med njimi tudi vladarjevi svetovalci, gospodarji, poveljniki in drugi veljaki.

Državlјanska vojna je opustošila državo in izguba vladarja je krizo le še poglobila, vendar pa se Atahualpa ni hotel odreči prestolu in je iz zapora vladal še naprej. Kmalu mu je postalo jasno, kaj španske osvajalci najbolj privlači: zlato in srebro. V želji po ponovni svobodi je Špancem ponudil odkupnino. Glasniki, ki jih je razposlal po celem imperiju, so zanj začeli zbirati dragocene predmete, kar je Atahualpa izrabil tudi za maščevanje nad tistimi, ki ga niso podprli med državljansko vojno. Spoštovanje je pokazal le mumijam predhodnih inkovskih vladarjev, ki jih je pustil nedotaknjene. Vendar so imeli Španci z njim svoje načrte. Obljubljali so mu vrnitev v Quito in ga s tem imeli pod nadzorom. Atahualpa jim je obljubil odkupnino v dveh mesecih, kar je Špancem ustrezalo, saj so hoteli čim bolj zavlačevati.

Kmalu po Atahualpovem zajetju so se razširile novice, da prihaja v Cajamarca njegov brat Huascar. Pizarro je v tem videl idealno priložnost, da bo imel v rokah še drugega prestolonaslednika, zato je Atahualpi naročil, naj poskrbi, da bo Huascar varno prispel v Cajamarca. Atahualpa je bil še vedno prepričan, da Španci ne pomenijo nobene grožnje za njegov imperij, zato je dal raje ubiti svojega brata, kot da bi dopustil, da ogrozi njegov prestol. Atahualpa je Špancem pojasnil, da so umor njegovega brata načrtovali brez njegove vednosti. Čeprav je bilo jasno, da si Inki ne bi nikdar drznili ubiti brata svojega vladarja brez njegovega ukaza, je Pizarro sprejel njegovo razlago.

Aprila 1533 je de Almagro v Cajamarca pripeljal 150 novih vojakov. To je vznemirilo Atahualpo, saj je sumil, da Špancem ne bo mogel izplačati odkupnine in da ga bodo ubili, zato je v strahu pred smrtjo poveljniku vojske v Quito izdal ukaz, da naj ga rešijo. Pizarro je to izvedel in poostril nadzor nad mestom, poleg tega pa je z dejstvi soočil tudi Atahualpo, ki je vse zanikal. Skupaj s svojimi poveljniki je Pizarro sklical sestanek, na katerem so se odločili, da mora Atahualpa zaradi izdajstva umreti. Usmrčen (zadavljen) je bil poleti 1533.

Kmalu po Inkovi smrti so se po vaseh začeli izgredi, požiganja in ropanja. Indijanci so ugotovili, kako velik pomen osvajalci pripisujejo zlatu in srebru, zato so večino svetišč in palač izropali, nakradeno blago pa poskrili. Da bi vzpostavil nadzor nad njimi, je

Pizarro nastavil naslednika pokojnega Inke, Tupac Huallpo, saj je tako prek njega dobil nadzor nad Inki. Ko je Tupac Huallpa umrl, je Pizarro namestil Manca Inco.

Novembra leta 1533 so osvajalci prispeli do inkovske prestolnice Cuzco. V zelo kratkem času so jo izropali, vendar skupna vrednost zakladov ni ustrezala velikemu pričakovanju. Potem ko je španski general razdelil plen, je poskrbel za ustoličenje Manca. Ljudstvo ga je sprejelo z navdušenjem, saj je bil Manco neposredni potomec starodavne inkovske družine iz Cuzca. Španci so pri kronanju upoštevali vse obrede in običaje, ki jih je zahtevalo inkovsko ljudstvo. Vendar pa je kraljevi notar na koncu prebral listino, s katero se je potrjevala oblast kastiljske krone, potrdili pa so jo s kraljevim praporom, ki so ga vsi navzoči zavihteli nad glavami.

Pizarro je v Cuzcu sklenil urediti občinsko upravo po španskem vzoru. Imenovana sta bila dva župana in osem regidorjev, ki so prisegli, da bodo zvesto opravljali svojo službo. Zapisega je bila 24. marca 1534 na javnem trgu z zelo slovesno ceremonijo. Uvedli so tudi razdeljevanje hiš in zemlje med španske vojake, na razvalinah čudovitih indijanskih templjev in svetišč pa so začeli nastajati rimskokatoliški samostani in katedrale. Oče Valverde je bil imenovan za škofa in njegova katedrala je zrasla na razvalinah Hiše Sonca. Tako so počasi izginjale starodavne stavbe, bleščeči oltarji in poganska znamenja, misijonarji pa so se lotili spreobračanja krivovercev. Skrbeli so za gradnjo cerkev in osnovnih šol ter za širitev verskih resnic. Več javnih mestnih zgradb je bilo sezidanih na temeljih palač iz inkovskih časov.

Leta 1534 je na obalo prispela močna španska vojska pod poveljstvom Pedra de Alvarada. Izkrca se je v zalivu Caraques z namenom, da bi zavzel Quito. Odpravil se je po gorskih poteh čez gore, katerih prečkanje je bilo celo v najugodnejšem letnem času izredno težavno. Ko so prečkali reko Rio Dable, je Alvarada zapustil vodič in kapitan se je s svojo vojsko kmalu povsem izgubil. Vzpenjali so se vse više v gore, kjer je vladala zima, kar pa so njegovi možje zelo slabo prenašali, saj so večinoma prihajali iz tople Gvatemale. Preden se je Alvarado rešil iz Puerto Nevadosa, je na zasneženih prelazih umrla skoraj četrtina vojakov in približno 2000 indijanskih zaveznikov. Ko je Almagro izvedel za prihod Alvarada, se mu je s svojo vojsko odpravil naproti z namenom, da mu prepreči osvojitvi deželo. Do spopada ni prišlo, ker so se začela pogajanja. Alvaradovi vojaki so se pomešali med rojake in izvedeli za čudovite zgodbe o bogastvu Cuzca, zato je večina prestopila na Pizarrovo stran.

Spor se je razpletel v Pizarrovo korist: guverner je Alvaradu plačal odškodnino, Alvarado pa mu je prepustil vse svoje ladjeve, može in zalogo, sam pa je moral zapustiti deželo. Po njegovem odhodu je bil Peru res do konca podjarmljen. Le nekaj plemen v notranjosti se je še upiralo, pa še ta so hitro klonila pod špansko vojsko. Cesarstvo Inkov je razpadlo, knez, ki je zdaj nosil peruansko krono, pa je bil le senca kralja, ki je pred njim zasedal prestol.

Guverner je zdaj vso svojo skrb namenil iskanju kraja za bodočo prestolnico, saj je bil med gorami skrit Cuzco za španske trgovce predaleč od obale. Pizarro se je odločil za dolino Rimaca. Prostor za rezidenco je izbral le nekaj milj od ustja reke, ki se je razširjalo v prostorno pristanišče za trgovske ladje. Tudi podnebje je bilo ustrezno, saj ni bilo tako vroče kot drugje na celini. Ulice v mestu so si zamislili precej širše od španskih, križale naj bi se v pravem kotu, mesto samo pa bi imelo obliko trikotnika.

Španski kralj je takrat raztegnil meje guvernerjeve oblasti 200 milj dalje proti jugu in pooblastil Almagra, da lahko odkriva in zaseda ozemlje do 600 milj proti jugu, začevši z južno mejo Pizarrovega ozemlja. Tako je tudi Cuzco prišel v roke Almagra, vendar pa je Pizarro dvomil, da bi bilo varno Almagru prepustiti prestolnico, saj pošiljka s kraljevim ukazom, ki bi jo moral pripeljati Hernando Pizarro, še ni prispela. Takoj je poslal navodila svojima bratoma Juanu in Gonzalu, da naj spet prevzameta oblast. Ker pa bi imela ta njegova poteza usodne posledice, saj je prestolnici grozilo nasilje in prelivanje krvi, se je Pizarro sam odpravil v Cuzco na pogovor z Almagrom. Sporazumela sta se, da guverner ostane v Cuzcu, Almagro pa z vojsko odide na jug proti Čilu. Takoj po njegovem odhodu pa se je Pizarro vrnil v svojo novo metropolo Limo, kjer je nadzoroval gradnjo mesta.

Februarja 1536 je prišlo do velikega obleganja Lime in Cuzca. Perujci so na čelu s pobeglim Inkom začeli načrtno napadati mesto. Tudi drugje po deželi so izbruhnile vstaje, Španci, ki so živeli na plantažah, so bili vsi poklani, Truxilli in ostala mesta so bila oblegana. Med enim izmed bojev je bil smrtno ranjen tudi Juan Pizarro.

Glede dokončne rešitve obleganja Lime je do sedaj veljalo, da je španska vojska pod poveljstvom Pizarra izvedla konjeniški napad, ubila poveljnika Cisu Yupanakija in pregnala številčno močnejšo vojsko. Novo odkrita grobišča ob Limi pa prikazujejo drugačno zgodbo, saj so forenzični dokazi ovrgli špansko verzijo dogodkov. Večina

ran na okostjih je posledica indijanskega orožja⁴¹. Poleg tega je tu še opis pravedanja med Pizarrovo družino in špansko krono, kjer so priče izjavile, da ni bilo konjeniškega napada, da nasprotnikov ni bilo več kot par tisoč in da so boji večinoma potekali med Indijanci⁴².

V tem času se je iz Čila vrnil Almagro in presenečen ugotovil, da je Manco Inca še vedno utaborjen nedaleč od prestolnice, zato mu je poslal odposlanca s sporočilom, da se želi z njim sestati. Inka se je prijazno odzval povabilu in določil dolino Yucay za kraj sestanka. Almagro je s polovico svoje vojske krenil na pot, druga polovica pa je ostala v Urcosu, kakšnih 18 milj od prestolnice. Ko je Hernando Pizarro izvedel, da se mu približuje španska vojska, se je z manjšo četo takoj odpravil iz Cuzca proti Urcosu, kjer je izvedel, da namerava Almagro uveljaviti pravice do prestolnice. Sklenil je, da se bo Almagrovi številnejši vojski uprl. Medtem so Peruanci, ki so bili priča pogovorom med vojaki nasprotnih taborov, začeli sumiti, da je prišlo do skrivnega sporazuma med obema španskima poveljnikoma in da Inku grozi nevarnost. Ko so svoja sumničenja posredovali Mancu Inci, se je ta takoj odločil napasti Špance. S petnajst tisoč vojaki je napadel Almagra v dolini Yucay. Bitka je bila kratka in poraz je Inka tako oslabil, da ni mogel izvesti novega napada. Almagro je nato poslal mestni upravi zahtevo, da ga prizna kot zakonitega guvernerja Cuzca. Kraljevo pooblastilo je Pizarru namenilo v oblast ozemlje v razdalji 810 milj južno od reke Santiago. Razmejitvena črta je tekla tako blizu spornega ozemlja, da je bilo mogoče dvomiti o pravičnem izidu, saj niso naredili nobenih natančnih meritev. Mestna uprava je zato sklenila, da se posvetuje o legi Cuzca in meji med področjema, ki pripadata Pizarru in Almagru. V tem času sta stranki sklenili premirje in se zavezali, da se bosta vzdržali sovražnosti. Ker pa je Almagro izvedel, da se Pizarro v mestu utrjuje in da proti mestu prihajajo de Alvaradove čete, je aprila 1537 vkorakal v mesto in prisil Pizarra, da se je vdal. Oba, Hernanda in Gonzala Pizarra, je vrgel v ječo, mestna uprava pa mu je priznala pravico do Cuzca. Almagro se je nato podal v boj proti Alvaradu. Bitka pri Abancayu se je hitro končala, saj je Almagro zmagal s pomočjo izdajalca v Alvaradovih četah.

⁴¹Od 70 trupel so le na treh našli sledi španskega orožja (The great Inca Rebellion, 2007).

⁴²Kar daje slutiti, da so tudi v drugih spopadih indijanski zavezniki odigrali večjo vlogo, kot jim jo priznavajo španski viri.

Francisco Pizarro je v bil v tem času v Limo, kjer je čakal na okrepitve, da bi z njimi lahko odkorakal na pomoč Špancem v Cuzco. Ko je okrepitev prišla in je Pizarro zapustil Limo, je dobil novico o Almagrovi zasedbi Cuzca in Alvaradojevem porazu. Vrnil se je v Limo, medtem pa je Almagro skupaj s Hernandom Pizarrom odšel proti morju, kjer naj bi ustanovil svojo kolonijo in si zgradil lastno luko. Nad Inko je poslal Orgoneza, vendar se je Inka skrtil v skrivališče v Andih. Almagro je med potjo proti morju prejel novico, da je Gonzalu Pizarro in Alonsu de Alvaradu uspelo pobegniti iz Cuzca in najti varno zatočišče pri Franciscu Pizarro.

Patra Francisca de Bovadilla so določili za rabsodnika v sporu in njegova odločitev je bila, da morajo določiti natančno zemljepisno širino reke Santiago in severno mejo Pizarrovega ozemlja, po kateri je treba uravnati vse meritve, tačas pa je Almagro moral osvoboditi Hernanda Pizarra. Dogodki, ki so sledili temu navideznemu premirju, so aprila 1538 popeljali Špance v medsebojni spopad. Po izgubljeni bitki so poraženega Almagra obsodili na smrt in ga usmrtili.

Po končanem spopadu med Španci je Manco Inca zapustil neznana skrivališča v Andih in se s številnimi pristaši nastanil v gorati deželi med Cuzcom in obalo. Iz svojega zavetja je napadal in ubijal ljudi na bližnjih plantažah, jim podiral hiše in odganjal živino. Pizarro je poslal nadenj svojega brata Gonzala z delom vojske. Kljub večkratnim spopadom in veliko mrtvih se je Inka vedno izmuznil na varno. Pizarro je ugotovil, da neposredni napad ne bo uspešen, zato je Inku predlagal mirovna pogajanja. Manco Inca je privolil, da se sestanejo v dolini Yucay. Pizarro je poslal k Inku afriškega sužnja z darili, ki pa so ga Inkovi možje umorili. Za to žalitev se mu je guverner maščeval in mu ubil ženo, ki je bila med ujetniki. Da bi omejil nered med domačini, je guverner začel ustanavljati naselbine v uporniški deželi. Začel je privabljeti naseljence z darovanjem velikih površin zemlje in s številnimi indijanskimi tlačani.

Manco Inca se je preselil v Vilcabambo, kjer je tudi umrl. Nasledil ga je Sayri Túpac, ki je umrl nedolgo za njim. Njemu je sledil Titu Cusi, ki je vladal do smrti leta 1571. Zadnji Sapa Inca je bil Tupac Amaru, ki je začel nov upor proti Špancem, vendar ga je podkralj Francisco de Toledo leta 1572 porazil, oplenil Vilcabambo in zajel ter usmrtil zadnjega Sapa Inco. S tem je bilo konec največjega imperija v Severni, Srednji in v Južni Ameriki.

8 Vloga evropskih bolezni

Pomemben faktor pri propadu Inkovskega imperija so epidemije evropskih bolezni, na katere domorodci niso bili odporni. Največji problem pri ocenjevanju vloge epidemij predstavlja učinkovit in natančen sistem določanja števila prebivalstva pred prihodom epidemij in stopnjo umrljivosti za boleznimi.⁴³

Dejstvo je, da je epidemija črnih koz⁴⁴ leta 1528 usmrtila Huayna Capaca, njegovega sina prestolonaslednika Ninan Cuyochija in še okoli 200.000 prebivalcev Južne in Srednje Amerike. Smrt Huayna Capaca in njegovega določenega naslednika je pomenila prekinitev vnaprej določenega nasledstva, nastali vakuum v vladarski liniji pa je pomenil, da so morali Inki sami najti naslednika, kar je privedlo do državljanske vojne med legalnim naslednikom Huascarjem⁴⁵ in njegovim polbratom Atahualpo, ki je užival podporo vojske in severa imperija.

Državlјanska vojna je Inkovski imperij razdelila in oslabila njegovo sposobnost obrambe pred španskimi osvajalci. Predvsem je oslabila nadzor centralne oblasti nad novo priključenimi ozemlji, kar se je pokazalo v številčnem prestopu podrejenih plemen na špansko stran in njihovi zagnanosti v bojih proti inkovski vojski⁴⁶, to pa je bila delno tudi posledica Atahualpovega maščevanja nad tistimi plemeni, ki so v državljanski vojni podprla Huascarja.

Kakšen bi bil razplet srečanja med Huayna Capacom in Pizarrom, je nemogoče vedeti, vendar bi bil v tem primeru Pizarro soočen z enotnim imperijem, kar bi otežilo njegovo osvajanje.

⁴³Cook ocenjuje število prebivalstva v Peruju na 12–14 milijonov ljudi (Cook, 1981), Diamond pa umrljivost do 95 % (Diamond, 1997).

⁴⁴Sledile so še druge epidemije, vendar je ta bila najbolj katastrofalna.

⁴⁵Legalen, ker je bil potomec Sapa Ince in njegove sestre.

⁴⁶V tem pogledu prednjači pleme Canari.

9 Sklep

Pri pisanju naloge sem se srečala z različnimi pogledi na sam potek kolonizacije Južne Amerike. Predvsem je bilo čutiti pomanjkanje primarnih virov, kajti vsi sodobni viri so povzetki zgodb, ki jih je po samih dogodkih zapisal vse prej kot objektivni avtor. Glede na vire sem prišla do sklepov, ki jih v obliki odgovorov na vprašanja navajam v nadaljevanju.

Klasična predstava o osvajanju Inkovskega imperija pripisuje vse zasluge za špansko zmago njihovim konkvistadorjem. Odgovor na vprašanje, ali obstajajo dokazi za domnevo, da ta predstava ni pravilna, je pritrdilen.

Sodobni viri vodijo do zaključka, da je Pizarrov uspeh v veliki meri posledica neorganiziranosti Inkovskega imperija, ki je pred njegovim prihodom prestal državljansko vojno. Vojna pa je bila posledica nenadne smrti takratnega kralja in njegovega določenega naslednika, ki sta umrla zaradi bolezni, ki so jo prinesli Evropejci, preden je prišlo do prvega srečanja med inkovskim kraljem in Pizarrom. To pomeni, da so bolj kot konkvistadorji na čelu s Pizarrom za propad imperija krive epidemije bolezni, ki so zdesetkale domorodce in posegle v sam vrh organizacije imperija.

Uradni zapisi predstavljajo osvajanje Inkovskega imperija kot špansko vojaško kampanjo. Odgovor na vprašanje, ali sta bili španska vojaška tehnologija in taktika odločilnega pomena za špansko zmago, je zanikan.

Iz zadnjih arheoloških najdb lahko razberemo, da so španski zapisovalci kronik zanemarjali vlogo indijanskih zaveznikov pri osvajanju in povečevali vlogo španskih vojakov. Odkritja grobišč v okolici Lime so pokazala, da je španska stran svoje zasluge pri obrambi mesta povečevala na račun svojih indijanskih zaveznikov, katerih sodelovanje ni niti omenjeno.

Prav tako so za oskrbo Pizarrovih odprav skrbeli Indijanci, ki so priskrbeli in tovorili potrebne zaloge živeža in opreme, brez česar bi se napredovanje osvajanja hitro ustavilo.

10 Literatura

Viri

- Bernard, Carmen, Bahn, Paul G., *The Incas: Empire of Blood and Gold*, New Horizons, London, 1999.
- Cobo, Bernabe. *Inca religion and Customs*, prevedel: Roland Hamilton, University of Texas Press, Texas, 2004.
- Cobo, Bernabe, *History of the Inca Empire*, prevedel: Roland Hamilton. University of Texas Press, Texas, 2004.
- Cieza de León, Pedro de, *The Second Part of the Chronicle of Peru*, prevedel: Clements R. Markham, London, Hakluyt Society, 1883, ponovna izdaja: Cambridge University Press, 2010.
- Vega, Garcilaso de la, *Kraljevski zapiski o Inkih*, prevedel: Miro Bajt, 2009.

Bibliografija

- Burger, Richard L., *Chavin and the Origins of Andean Civilization*, Thames and Hudson, New York, 1992.
- Cook, David N., *Demographic collapse: Indian Peru, 1520–1620*, Cambridge University Press, 1981.
- Dobyns, H. F., *Their number become thined: Native American population dynamics in Eastern North America*, University of Tennessee Press, 1983.
- Diamond, Jared, *Guns, Germs and Steel*, W. W. Horton, 1997.
- D'Altroy, Terence, *The Incas*, Wiley-Blackwell, 2002.
- Hemming, John, *Conquest of the Incas*, Harcourt, 1970.
- Innes, Hammond, *The Conquistadors*, London, Penguin, 2002.
- Macquarrie, Kim, *The Last Days of the Incas*, Simon and Schuster, 2007.
- Prescott, William H., *The Art of War in Spain: The Conquest of Granada 1481–1492*, Greenhill Books, Subsequent edition, 1995.
- Salomon F., Schwartz S. B., *The Cambridge history of the native peoples of the Americas*, 1999.

- Urton, Gary, *From Knots to Narratives: Reconstructing the Art of Historical Record Keeping in the Andes from Spanish Transcriptions of Inka Khipus*, *Ethnohistory*, Vol. 45, No. 3 (Summer, 1998), 409–438.
- Wachtel, Nathan, *Pogled premaganih, Perujski domorodci ob španski osvojitvi, 1530 –1570*, *Studia humanitatis*, Ljubljana, 2005.
- Wolf, Eric R., *Evropa in ljudstva brez zgodovine I*, *Studia Humanitatis*, Ljubljana, 1998.
- Wood, Michael, *Conquistadors*, University of California Press, 2002.

Video

- PBS NOVA, *The Great Inca Rebellion*, 2007.